

ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ: ПОЗИЦІЇ СРСР І США

Проблема утворення держави Ізраїль зберігає свою актуальність протягом 60 років, адже близькосхідний регіон і надалі залишається гарячою точкою на карті світу. Друга світова війна значною мірою змінила карту світу та розстановку сил у ньому. Посилення позицій Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки потягнуло за собою зміну всієї структури міжнародних відносин. Вони стають біполярними, прагнення союзників великих держав заручитись їх підтримкою стає очевидним і неспростовним чинником розвитку ситуації в тогочасному світі. Близький Схід не випадково стає об'єктом уваги провідних військово-політичних гравців. По-перше, цей регіон є місцем зосередження близько 80% світових запасів нафти. По-друге, позиції Великої Британії і Франції, які домінували в регіоні після Першої світової війни, значно послабились. По-третє, постає проблема утворення єврейської держави, чому певною мірою сприяли жорстокі репресії проти європейських євреїв, здійснені гітлерівцями. Активна діяльність сіоністських організацій закінчилась значним збільшенням єврейського населення Палестини та усвідомленням англійською адміністрацією потреби співпрацювати з міжнародною спільнотою в справі розв'язання палестинської проблеми [1].

Вже понад півстоліття держава Ізраїль живе і розвивається в умовах жорсткої конфронтації із своїми безпосередніми сусідами та усім арабським світом. Обділена природними ресурсами пустельна країна, семимільйонне населення якої складають переважно емігранти з країн Європи та Близького Сходу, зуміла в непростих умовах не лише виграти численні війни зі своїми арабськими противниками, а й досягти одного з найвищих для країн Близького Сходу рівня економічного розвитку, який цілком відповідає західним стандартам. Набагато складнішим завданням правлячої еліти

Ізраїлю залишається нормалізація відносин з арабським світом та розв'язання палестинської проблеми.

Ухвалення рішення з палестинського питання було покладено на Спеціальну комісію ООН по Палестині (UNSCOP), створену 15 травня 1947 р., куди увійшли представники Австралії, Канади, Чехословаччини, Гватемали, Індії, Ірану, Нідерландів, Перу, Швеції, Уругваю і Югославії. 1 червня комісія прибула в Палестину для вивчення положення на місці. 1 вересня Спеціальна комісія представила в ООН свою доповідь, в якій містилися ряд рекомендацій, прийнятих комісією одноголосно: відміна мандату на Палестину, надання Палестині незалежності та ін. Одночасно було представлено два плани майбутнього устрою Палестини, які умовно позначають в літературі як «план більшості» і «план меншості».

«План більшості», схвалений представниками Канади, Чехословаччини, Гватемали, Голландії, Перу, Швеції і Уругваю, передбачав розділ Палестини на дві незалежні держави – арабську і єврейську. Єрусалим переходив під опіку ООН. У перехідний період, який повинен був тривати 2 роки, управління Палестиною здійснювалось Великобританією під спостереженням ООН.

«План меншості», схвалений Югославією, Індією і Іраном, передбачав створення єдиної федеральної держави, яка б складалася з арабського і єврейського штатів із столицею в Єрусалимі [2, 23].

Проте в долі Палестини вирішальне значення мали позиції США і СРСР.

Міністр закордонних справ СРСР Молотов надіслав своєму заступнику Вишинському в Нью-Йорк вказівку «не заперечувати проти думки більшості з питання про розділ Палестини» [3, 251]. Таким чином, Радянський Союз погоджувався із створенням двох держав на території Палестини. Позиція СРСР в цьому питанні співпадала з позицією США. Арабські держави сприйняли цей факт негативно. Ще недавно СРСР підтримував Єгипет і Індонезійську республіку і проводив політику «витискування» імперіалістів з

Близького Сходу. Але позиція СРСР з палестинського питання розчарувала лідерів арабського національно-визвольного руху.

Деякі радянські дипломати мали із цього приводу інші думки: наприклад, в листі повіреного в Іраку А.Ф. Султанова міститься аналіз ситуації і перелік негативних наслідків, пов'язаних з позицією СРСР з «палестинського питання», серед яких побоювання, що така політика «допоможе збити антирадянський мусульманський блок з країн Арабської ліги, Туреччини, Ірану і Пакистану. Арабські уряди «переконані в підтримці СРСР і заохочувані англосаксами, використовують цю обставину для прямого вступу з останніми в явно антирадянську угоду про подальше відкрите надання баз і стратегічних ресурсів на випадок війни проти нас» [4, 265].

Проте СРСР погодився з варіантом створення двох держав на території Палестини: радянське керівництво сподівалося, що єврейська держава зможе бути дружньою СРСР завдяки великій кількості вихідців з Росії і вдячності євреїв Радянському Союзу за звільнення Європи від фашизму [2, 24].

Друга сесія Генеральної Асамблеї ООН, яка розпочала роботу у вересні 1947 р., детально обговорила всі аспекти проблеми, заслухавши не лише доповідь підкомітету, до якого входили США і СРСР, але й підкомітету мусульманських держав. Атмосфера дискусії перед попереднім голосуванням 25 листопада 1947 р. була дуже напруженою. За підтримку створення в Палестині двох незалежних держав проголосували 25 держав, 13 виступили проти і 17, включаючи Великобританію і Югославію, утримались. Югославія, хоча й входила в 1947 р. в радянський блок, підтримувала ідею федеративної Палестини. Для кваліфікаційної більшості у дві третіх не вистачало одного голосу. На Асамблею ООН не приїхали делегації Філіппін і Парагваю. Ці країни в 1947 р. були сателітами США, і їх представників терміново доставили в Нью-Йорк.

Дискусія та інтенсивне лобіювання на протязі кількох днів до остаточного голосування 29 листопада 1947 р. були дуже активними.

Головою радянської делегації на цій сесії ООН був Андрій Громико, перший постійний представник СРСР в ООН. Перед попереднім голосуванням Громико говорив загальними фразами: «Суть проблеми полягає в праві на самовизначення сотень тисяч євреїв, а також арабів, що проживають в Палестині... у їх праві жити в умовах миру і незалежності у їх власних державах. Треба прийняти до уваги страждання єврейського народу, якому ні одна з держав Західної Європи не змогла допомогти під час їхньої боротьби з гітлеризмом...ООН повинна допомогти кожному народу в отриманні права на незалежність і самовизначення...» [5]. Позиція була вироблена в Мокві, але слова Громико знайшов сам.

Перед другим вирішальним голосуванням 29 листопада 1947 р. Громико виступив з більш чіткою пропозицією: «Досвід вивчення питання щодо Палестини показав, що євреї і араби в Палестині не хочуть, або не можуть жити разом. Звідси слідує логічний висновок: якщо ці два народи, що населяють Палестину, обидва мають глибоке історичне коріння в цій країні, не можуть жити разом в межах єдиної держави, то нічого іншого не залишається, як створити замість однієї дві держави – арабську і єврейську. Ніякого іншого можливого варіанта на думку радянської делегації не можна придумати ...» [5].

Промова Громико мала визначальне значення для долі Ізраїлю. Вона вплинула на американців. Президент США Г.Трумен прийняв остаточне рішення. Британці доказували Трумену, що не можна дозволяти імміграцію євреїв в Палестину, оскільки вони комуністичні змовники, яких туди відправляє Сталін. Вони вважали, що це частина операції по комуністичному проникненню на Близький Схід. В цьому були впевнені і американські дипломати. Вони перестали підкорятись президенту і фактично проводили власну лінію. Американський представник в Раді Бепеки ООН Уоррен Остін, заявив, що рішення про поділ Палестини просто нездійсненне. Про цю заяву Г.Трумен з подивом дізнався лише наступного дня з газет. Америка – не сталінський Радянський Союз. Те, що могли собі дозволити американські

дипломати, й уві сні не могло привидітися радянським. Бути незгідним зі Сталінім? Навіть уявити таке страшно. Г.Трумен проявив затятість. Він таємно зустрівся з Хаїмом Вейцманом і прямо заговорив про стурбованість американських дипломатів – чи не використає Радянський Союз єврейську державу для проникнення до цього стратегічно важливого регіону. «Цього не станеться. До нас приїжджають люди, які тікають від комунізму. Селяни, які досягають успіху і кваліфіковані робітники прагнуть до високого рівня життя, неможливого за комунізму. Комунізм може поширюватися лише в неписьменних і знедолених прошарках суспільства» – відповів Вейцман [6]. Трумена це переконало. Він щодня телефонував в державний департамент, щоб поцікавитись як виконується його наказ. Більше того, він вимагав від державного департаменту забезпечити, щоб і латиноамериканські країни голосували за поділ Палестини, або ж утримались. Це завдання вирішив Нельсон Рокфеллер – мільярдер, який тоді був заступником державного секретаря з питань Латинської Америки [6].

29 листопада 1947 р. на Генеральній Асамблеї ООН ухвалила резолюцію № 181 про розподіл Палестини на єврейську і арабську держави. 33 держави проголосували «за», 13 – «проти», 10 утрималися [7, 277].

Єврейській державі відводилося близько 56 % території Палестини, арабській – 43 %. На той момент в Палестині проживало близько 650 тис. євреїв і 1200 тис. арабів. При цьому єврейська держава отримувала територію, економічно розвиненішу з виходом до Середземного і Червоного морів [2, 25].

У неофіційних бесідах представники сіоністських організацій виражали свій погляд на майбутній устрій єврейської держави і на її вірогідну позицію в міжнародних відносинах. Основу її міжнародної політики повинен був скласти нейтралітет, на кшталт швейцарського. «Єврейська держава стала фактичною в результаті позиції головним чином США і СРСР. В США є 5 мільйонів євреїв, в СРСР – 3 мільйони євреїв. Нова єврейська держава не хоче тримати орієнтацію на яку-небудь певну країну, тому найбільш

правильним зовнішньополітичним курсом для нової єврейської держави був би нейтралітет і орієнтація на ООН» [8, 277]. Ще до створення Держави Ізраїль пріоритет в майбутньому економічному співробітництві віддавався США (це торкалося закупівель озброєння, устаткування і інших необхідних предметів вжитку), що повинно було визначити позицію єврейської держави у біполярному світі, створення якого вже йшло повним ходом.

Арабські країни не прийняли ухвали ООН, вони були страшенно обурені радянською позицією, арабські делегації залишили Нью-Йорк до закінчення роботи Генеральної Асамблеї ООН. Але Сталіна їхня реакція не цікавила. Він просто не брав її до уваги. Єгиптом управляв король Фарук, Йорданією – король Абдалла, Іраком – король Фейсал. Усі вони були вірними васалами Великобританії. На Близькому Сході Сталін міг спиратись лише на силу, ворожу британцям. На думку радянських дипломатів, Великобританія хотіла передати всю Палестину йорданському королю, щоб розмістити там свої військові бази. Сталін вимагав не допустити цього. Найнадійнішим засобом було якомога швидше створити єврейську державу, яка відмовить англійцям у базах [6].

Голда Меєр, яка була першим послом Ізраїлю в Москві, а потім міністром закордонних справ і главою уряду, згадувала: «Тепер я не маю сумніву, що для Рад основним було вигнання Англії з Близького Сходу. Але восени сорок сьомого року, коли відбувалися дебати в Об'єднаних Націях, мені здавалося, що радянський блок підтримує нас ще й тому, що росіяни самі сплатили за свою перемогу страшною ціною і тому, глибоко співчуючи євреям, які так тяжко потерпіли від нацистів, розуміють, що вони заслужили на свою державу» [5]. Досвідчений дипломат, яка народилася в Києві, Голда Меєр мала ілюзії про причини позиції СРСР в палестинському питанні. Але дуже скоро вони розвіялися.

Коли Сталін наказав Молотову, Вишинському і Громико підтримати сіоністів, в СРСР антисемітизм вже в повній мірі став практичною політикою

апарату партії і держави. Вражаючим чином боротьба за створення Ізраїлю супроводжувалась чисткою партійного апарату від євреїв [5].

Слід зазначити, що позиція США з палестинського питання теж не відрізнялася послідовністю. Це було пов'язано з внутрішньополітичними процесами: з одного боку, американські нафтодобувні компанії не розділяли просіоністську позицію своєї країни, наслідком якої була б втрата довіри арабських нафтоекспортуючих держав. Наприклад, міністр оборони Дж. Форрестол доказував, що арабська нафта важливіша всього іншого, а завдання американської зовнішньої політики – забезпечити збройні сили нафтою. «Ви просто не розумієте, що сорок мільйонів арабів скинуть чотириста тисяч євреїв в море, і все. Краще подумайте про нафту – ми повинні бути на стороні нафти», – говорив Форрестол [1]. З іншого боку, єврейське лобі заклиало до підтримки своїх соплеменників в Палестині і мало серйозний вплив на президента Трумена. Серед супротивників визнання Ізраїлю були такі серйозні політики, як держсекретар Джордж Маршалл, що вважав, що єврейське лобі в США не повинно визначати політику США на Близькому Сході. Скептично були налаштовані багато американські дипломатів, а також представники Пентагону.

Слід зазначити, що чинник «радянсько-єврейської секретної угоди», що нібито мала місце, відігравав важливу роль і активно використовувався певними колами – стимулював негативне ставлення арабських країн до СРСР і примушував сіоністські кола все частіше звертатися до США з побоювання бути викритими в прорадянській орієнтації [2, 25].

Разом з тим певний поворот у позиції США стався, що проявилось у відмові від продажу зброї єврейським організаціям і відмові від підтримки рішення Генеральної асамблеї ООН по розділу Палестини. Після погіршення ситуації в Палестині в березні 1948 р. постійним членам Ради Безпеки ООН було доручено провести консультації і дати рекомендації відносно заходів по здійсненню резолюції № 181 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1947 р. про поділ Палестини.

США представили документ, що констатував неможливість здійснення резолюції про поділ без застосування сили, і виступили з пропозицією тимчасової опіки з боку ООН, що було з гнівом відхилено сіоністами, – особливо радикальні навіть звинуватили США в імперіалістичних домаганнях і зраді справи євреїв. Арабська сторона позитивно сприйняла американську ініціативу [2, 25].

Ось чому в травні 1948 р. західні політики наперебій радили палестинським євреям не поспішати з проголошенням власної держави. Дж. Маршалл попередив майбутнього міністра закордонних справ Ізраїлю Моше Шертока, що в разі нападу на єврейську державу арабських армій, на допомогу США розраховувати не слід. Повернувшись у Тель-Авів, Шерток передав Бен-Гуріону слова Маршалла, і натякнув, що, можливо, в такій ситуації з проголошенням держави слід зачекати. Але Бен-Гуріон вважав, що євреї чекали цього моменту дві тисячі років і тепер втрачати час нерозумно.

Палестинські євреї звернулися до радянських представників. Майбутній міністр закордонних справ Ізраїлю Моше Шерток 5 лютого 1948 р. у бесіді з А. Громико просив радянське керівництво допомогти зброєю. До того часу Сталін вже віддав наказ озброїти палестинських євреїв. Тому Громико без дипломатичних вивертів діловито поцікавився, чи є можливість забезпечити розвантаження зброї. Це була єдина проблема, яку мали вирішити євреї в Палестині, все інше брав на себе СРСР. Не прямо, а через своїх сателітів у Східній Європі. Зброю палестинські євреї отримали через Чехословаччину [9].

Мандат Великобританії на Палестину закінчувався 14 травня 1948 р. В п'ятницю, 14 травня 1948 р., о 16:00 в приміщенні музею на бульварі Ротшильда в Тель-Авіві була проголошена держава Ізраїль. Бен-Гуріон зачитав Декларацію незалежності. Він одразу ж звернувся до палестинських арабів і до арабських держав: «Закликаємо синів арабського народу, які проживають в державі Ізраїль дотримуватись миру і приймати участь в будівництві держави на основі повної громадянської рівності...Протягуючи

руку миру всім сусіднім державам і їхнім народам, закликаємо їх до співробітництва з єврейським народом» [1]. Вся процедура проголошення держави зайняла 15 хвилин. Буквально через 10 хвилин США визнали Ізраїль де-факто. Де-юре Сполучені Штати визнали Ізраїль тільки 31 січня 1949 р. Американці чекали виборів, тому що ЦРУ прогнозувало перемогу лівим і прихід до влади прорадянського уряду. До американських дипломатів в Ізраїлі віднесли стримано [1].

СРСР визнав Ізраїль через два дні і одразу де-юре. СРСР був першою державою, яка встановила з Ізраїлем дипломатичні стосунки.

Отже, вирішальну роль у становленні Ізраїлю відіграли фінансова підтримка заможних євреїв США та доброзичлива позиція СРСР, який вбачав в проголошенні Ізраїлю тріщину в британській колоніальній системі на Близькому Сході. Об'єктивно СРСР і США були зацікавлені у винесенні палестинського питання на розгляд Організації Об'єднаних Націй. Позиції обох держав в цьому міжнародному органі були міцними, тому як радянській, так і американській делегаціям було вигідно розіграти карту створення єврейської держави.

Відмова Великої Британії від свого мандату на Палестину стала наочним підтвердженням краху світової колоніальної системи. Кожна з двох наддержав намагались в цих умовах досягти своїх вигод. СРСР прагнув скористатись соціалістичними поглядами політиків, які стояли біля витоків Ізраїлю, а США ставили на меті не лише заповнити вакуум сили в близькосхідному регіоні, але в умовах «холодної війни» намагались оточити СРСР системою військово-політичних союзів, орієнтованих на протистояння загрозі радянської експансії.

Література

1. **Магда Є.В.** Передумови виникнення держави Ізраїль та особливості її розвитку у першій половині 50-х років XX століття (Видання ЧДУ імені Петра Могили). – Наукові праці – Історія – Т. № 104. [Електронний ресурс]

/ Режим доступу: [http: // bibl.kma.mk.ua](http://bibl.kma.mk.ua). **2. Ближний Восток:** война и политика = Middle East: War and Politics / под. ред. Г.Г.Исаева и А.А.Сотниченко. – М: Изд. Дом Марджани, 2010. – 288 с. **3. Телеграмма** министра иностранных дел СССР В.М. Молотова заместителю министра иностранных дел СССР А.Я. Вышинскому в Нью-Йорк 30 сентября 1947 г. // Советско-израильские отношения: Сборник документов. Т. 1:1941 – 1953, К. 1, М., 2000. **4. Резюме письма** временного поверенного в делах СССР в Ираке А.Ф. Султанова в Ближневосточный отдел МИД СССР. 5 ноября 1947 г. // Советско-израильские отношения: Сборник документов. Т. 1:1941 – 1953, К. 1, М., 2000. **5.** Млечин Л. Зачем Сталин создал Израиль? [Электронный ресурс] / Режим доступу: [http: // lib.aldebaran.ru](http://lib.aldebaran.ru). **6. Райхель Ю.** На шляху до створення Ізраїлю // День. – 2007. – 4 грудня. **7. Козицький А.М.** Новітня історія Азії та Африки. / А.М.Козицький. – Львів: «Афіша», 2005. – 614 с. **8. Запись беседы** временного поверенного в делах СССР в США С.К. Царапкина с представителем Еврейского агентства для Палестины в Вашингтоне Э. Эпштейном. 18 декабря 1947 г. // Советско-израильские отношения: Сборник документов. Т. 1:1941 – 1953, К. 1, М., 2000. **9.** Райхель Ю. Як Сталін захистив Ізраїль // День.– 2008. – 17 травня.